

Hoofdstuk 6: Bevorderen van het leerklimaat

Bij dit hoofdstuk passen de videoclips:

- E6.1 Gastvrouw
- E6.2 Start
- E6.3 Werken met
- E6.4 Leerling

Een 'werken voor'- en een 'werken met'- leerklimaat

Het lijkt merkwaardig een boek af te sluiten met een hoofdstuk dat voorwaarden stelt waaraan alle voorgaande hoofdstukken ondergeschikt zijn. We hebben er voor gekozen af te sluiten met klimaat, omdat de voorliggende hoofdstukken ook duidelijk maken waarom het leerklimaat zo'n belangrijke voorwaarde is. Effectief leren is niet trucje wat je even aanleert. Het stelt belangrijke voorwaarden aan het kennen, kunnen en willen van de docent: geen effectief leren zonder goed leerklimaat. Er zijn grote verschillen in opvattingen over goed onderwijs. Tussen ouders, tussen docenten onderling en tussen leerlingen. Die verschillen worden duidelijk in de sfeer, in de school, in hoe het lokaal er uit ziet, in de schoolregels en in de manier waarop docenten, schoolleiding en leerlingen met elkaar omgaan. Er kan ook geen sprake zijn van een 'ideaaltype' van goed onderwijs. Daarvoor verschillen de onderwijskundige en maatschappelijke opvattingen van alle deelnemers teveel. Over één ding is men het als regel wel eens: dat de docent verantwoordelijk is voor het leerklimaat. Anders dan over onderwijs in het algemeen, is er over een groot aantal kenmerken van een goed leerklimaat wel overeenstemming. Zonder een zeker leerklimaat wordt er in de les niet, of in elk geval minder effectief geleerd. Kohn stelt dat we van leerlingen pas kunnen verwachten dat ze actief zijn als zij zich werkelijk deelnemer voelen in de klas. Docenten moeten *met* leerlingen werken in plaats van *voor* leerlingen. Werken met veronderstelt een voortdurende dialoog met leerlingen. Werken met het leerklimaat wil niet zeggen met eindeloze gesprekken proberen compromissen te bereiken. Integendeel. Het betekent wel dat de docent en leerlingen zich er van bewust zijn welke invloed zij op elkaar hebben tijdens het leerproces en die invloed benutten om tot een zo effectief mogelijk leerproces te komen.

Drie basisbehoeften

Luc Stevens is in Nederland sinds jaar en dag de onomstreden deskundige als het om leerklimaat gaat. Met zijn concept van 'de drie basisbehoeften' staat hij ook op de schouders van voorgangers als Dewey en Deci. We beschrijven hier het in Nederland breed geaccepteerde en ook internationaal onomstreden concept, en beschouwen het als een

belangrijke voorwaarde voor effectief leren. Als aan één of meer van de basisbehoefte in de onderwijsleersituatie niet voldaan is, kan er niet effectief geleerd worden stelt Stevens, of stopt het leren zelfs volledig. De drie basisbehoeften waar Stevens van spreekt zijn achtereenvolgens: autonomie, relatie en competentie.

Autonomie

De leerling ervaart dat hij iemand is, eigen besluiten mag nemen. Koops pleit er voor kinderen te behandelen als volwassenen met nog weinig ervaring. Een belangrijke strategie daarbij zijn kinderen echte keuzes te bieden. Keuzes geven ruimte aan autonomie, en zijn een voorbeeld van een 'werken met' klimaat. Daarnaast zijn denkvragen stellen, leerlingen verschillend durven behandelen en, ook in conflicten, zeggen wat leerlingen doen in tegenstelling tot wat ze zijn, goede manieren om leerlingen te laten merken dat zij er toe doen.

Relatie

De leerling voelt dat hij erbij hoort, welkom is. Savater zegt dat met name de omgang met anderen de gelegenheid geeft onze menselijkheid te ontwikkelen. Maar dan moeten we wel het gevoel hebben erbij te horen. Leerlingen die zich buitengesloten voelen of zelfs gepest worden, missen het gevoel van elementaire veiligheid in de groep. Zij zullen in hun hoofd meer bezig zijn met eigen veiligheid dan met leren. Het is de docent die voor een klimaat moet zorgen waarbij iedereen telt. Dat kan door invloed uit te oefenen op wie naast wie zit, met regelmatig wisselende groepen te werken en leerlingen niet regelmatig met half of helemaal niet opgeloste onderlinge conflicten naar huis te laten gaan.

Competentie

De leerling beseft dat zijn omgeving vindt dat hij wat kan, dat zijn prestaties er toe doen. Enerzijds klinkt dat door in de toon van de docent. Het vertrouwen dat hij kinderen geeft dat zij het kunnen. Daarnaast is opnieuw hen echte keuzes geven een voorbeeld van dat vertrouwen laten zien. Bij zelfwerken is heldere instructie een belangrijke voorwaarde en afwisseling in vormen. Het werken met meervoudige intelligenties kan het gevoel van competentie van leerlingen versterken.

Orde

Met het begrip 'orde' duidt men in het algemeen een goed gestructureerd leerklimaat aan. Vaardigheid in het uitvoeren van alle stappen van directe instructie en ervaring met samenwerkend leren scheppen als regel al veel orde. Toch doen ordeproblemen, bijvoorbeeld met individuele leerlingen zich bij alle -ook ervaren- docenten voor. Bennet geeft een tienstappenplan dat helpt escalatie te voorkomen:

1. Laat zien dat je het gezien hebt.

Met een klein gebaar alleen de betreffende leerling laten merken dat je het gezien hebt, dat je het niet wenst te negeren.

2. Laat zien dat jij weet dat zij weten dat jij het weet.

De docent zegt nu wat hij bij stap 1 alleen liet zien. Een lichte correctie.
'Kan ik verder gaan? Mooi, dank je wel.'

3. Keuze geven.

Zet de leerling voor een keuze. Niet een extreme als: 'ophouden of eruit', maar een echte zoals: 'Kies je zelf een andere plek? Straks doe ik het'.

4. De leerling zelf de andere keuze opleggen.

Dat is nog geen straf of macht uitoefening. Het is slechts de consequentie van de eerdere keuze uitvoeren. Maak het niet zwaar.

5. Macht gebruiken.

Als deze stap nodig is, is er een echt probleem. Zeker als het herhaaldelijk nodig is. Met de stappen 1 t/m 4 goed uitgevoerd weten de leerlingen wat de docent van hen verwacht. Vanaf hier is zijn gezag blijkbaar niet afdoende en moet de docent macht gebruiken. Hoe die macht eruit ziet verschilt per docent en per school. Belangrijk is dat ze niet doorschiet, redelijk blijft, maar ook consistent doorgevoerd wordt.

6 t/m 10.

De stappen 6 t/m 10 zijn vervolgens allerlei verschijningsvormen bijvoorbeeld: 6. informele contracten tussen leerling en docent, 7. formele contracten gevolgd door inzet van de leiding in maatregelen zoals 8. voorwaardelijk op school, 9. voorwaardelijk uit school en uiteindelijk 10. verwijdering van school.

Achtergronden bij leerklimaat

Hoe het leerklimaat op school en in de klas eruitziet heeft veel te maken met hoe docenten en 'de school' denken over leren, leerlingen en opvoeden. Kohn beschrijft hoe de opvatting dat leerlingen intrinsiek niet gemotiveerd zijn tot een ander leerklimaat leidt dan de opvatting dat alle kinderen nieuwsgierig zijn. Koops pleit voor de benadering van leerlingen als volwassenen in zakformaat. Hij onderbouwt dat met de grote cognitieve, sociale en emotionele mogelijkheden van kinderen. En dat het begrip 'jongere' onder invloed van massacultuur en internet sterk aan verandering onderhevig is en vele traditionele kenmerken van adolescenten als onderscheid tussen hen en de volwassene weg zijn gevallen. Opgeleid worden was vroeger iets van jongeren, tegenwoordig van alle leeftijden.

Savater zegt het mooier dan wij kunnen: 'onderwijzen is geloven in de aangeboren capaciteit om te leren en in het verlangen naar kennis dat een ieder bezielt.'

Dat is een pleidooi voor een 'werken met' klimaat. Daartoe moet de docent bereid zijn zich voor het 'onzichtbare' deel van de leerling te interesseren, en zich daarbij bewust zijn van eigen opvattingen en overtuigingen (Vreugdenhil / Korthage). De klas moet eerst een veilige plek zijn om te

leren. Tal van verschijnselen uit de maatschappij zoals groepsdruk, de zondebok, gemeenschappelijke vijand, de samenzwering om te zwijgen, omstandersdilemma, komen in de klas net zo voor. Het is voor het leren in de klas cruciaal dat de docent daarbij zijn rol neemt. Kenmerken van die rol zijn: 1. Een accepterende grondhouding, 2. Sturen en ruimte geven, 3. Model staan en 4. Zelfkennis in het beroep. Docent zijn is geen gemakkelijk vak. Docent zijn wil zeggen de regisseur zijn van leren en leerklimateit.